

KIBRIS: BİR ÇÖZÜM ARAYIŞI¹

Birleşmiş Milletler'in (BM) 60 yılı aşkın süredir çözüm bulmaya çalıştığı Kıbrıs sorununa ilişkin olarak Cenevre'de düzenlediği son beşli görüşmeler, kalıcı bir çözüme ulaşmak için yenilenen bir çabanın sinyallerini veriyor. Bu nedenle, Ağustos 1960'ta kurulan ancak yalnızca üç yıl ayakta kalabilen iki toplumlu ortaklık cumhuriyetine yeniden bakmak büyük önem taşıyor.

İki toplum arasında kalıcı iş birliğini sağlamayı amaçlayan anayasal düzenlemeleri yeniden değerlendirmek, özellikle Orta Doğu'daki gerilimin ve şiddetin artmasıyla birlikte Kıbrıs'ın jeopolitik öneminin ciddi biçimde yükseldiği bir dönemde daha da anlamlı hale gelmiştir. Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın kesişim noktasında yer alan ada, bölgesel güvenlik, insani yardım ve diplomatik operasyonlar açısından kritik bir merkez konumuna gelmiştir. Kıbrıs'ta oluşturulacak yeni bir iş birliği çerçevesi, yalnızca uzun süredir devam eden çatışmayı çözmekle kalmayıp aynı zamanda daha geniş Orta Doğu'nun istikrarına katkıda bulunarak bölgesel güvenliği de güçlendirebilir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin (KC) doğuşuna yol açan düzenleme, adadaki iki toplumla etnik bağı bulunan Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan benzersiz bir anlaşmanın sonucuydu. O dönemde Birleşik Krallık'ın yönetimi altındaki adada yaşayan Rumların çoğu, İngiliz yönetiminden bağımsızlık için değil, adanın Yunanistan'la birleşmesi (Enosis) için mücadele etti. Enosis'e karşı çıkan Kıbrıslı Türkler ise adanın Türkiye ve Yunanistan arasında bölünmesini savundu. Böylece ortaya çıkan bağımsız devlet, her iki toplumun da arzulamadığı ancak "anavatan" olarak gördükleri ülkelerin baskısı nedeniyle kabul ettikleri bir uzlaşmanın ürünüydü.

Eylül 1958'de Birleşmiş Milletler'in New York'taki merkezinde iki ülkenin dışişleri bakanları arasında başlayan gizli Türk-Yunan müzakereleri, Şubat 1959'da Zürih'te iki başbakan arasında varılan anlaşmayla sonuçlandı. Ardından Birleşik Krallık tarafından düzenlenen ve Türkiye, Yunanistan ile iki toplum liderlerinin katıldığı uluslararası Londra Konferansı gerçekleştirildi. Ankara ile Atina arasında varılan bu anlaşma, Kıbrıs'ın bağımsızlığının temelini oluşturacak bir mutabakat olarak kabul edildi. Böylece, egemenliğin ayrılan sömürge gücü tarafından iki toplumun ortak hareket ettiği iki toplumlu bir devlete devredilmesinin yolu açıldı.

16 Ağustos 1960'ta iki toplumlu devletin kurulmasıyla yürürlüğe giren Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası, Kıbrıslı Türk ve Kıbrıslı Rum toplumlarının ayrı ve eşit unsurlar olarak tanınmasına dayanıyordu. Anayasanın temeli, iki toplum arasında sayısal değil, siyasal eşitliğe dayanıyor; özünde işlevsel bir federasyon niteliği taşıyordu.

Anayasanın 2. Maddesi iki toplumu resmen tanımlıyor ve adadaki her bireyin bu iki toplumdan birine ait olduğunu açıkça belirtiyordu. Yürütme yetkisi, tüm yürütme işlemleri için imzalarının gerekli olduğu bir Kıbrıslı Rum Cumhurbaşkanı ve bir Kıbrıslı Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısına verilmişti. Kıbrıslı Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı, 50. Madde uyarınca geniş veto yetkileriyle donatılmıştı ve özellikle dış politika, savunma ve vergilendirme konularında

¹ Bu metin, TEPAV Kıbrıs Çalışma Grubu tarafından hazırlanmıştır.

önemli yasama ve yürütme kararlarını tek taraflı olarak engelleyebilme hakkına sahipti. Benzer şekilde, Bakanlar Kurulu (46. Madde) yedi Kıbrıslı Rum ve üç Kıbrıslı Türk'ten oluşuyordu ve her toplumun temsilcileri kendi liderlikleri tarafından seçiliyordu.

Temsilciler Meclisi (Madde 62), yasama organında iki toplumlu yönetimi yansıtacak şekilde yapılandırılmıştı; sandalyelerin %70'i Kıbrıslı Rumlara, %30'u ise Kıbrıslı Türklere tahsis edilmişti. Bu düzenleme, anayasadaki iki toplumlu denge ve denetim mekanizmalarını vurgulamak amacıyla, "Rumların ayağı gazda, Türklerin ayağı frende" şeklinde tanımlanıyordu.

86. Madde, her iki toplum için ayrı Türk ve Rum Cemaat Meclislerinin kurulmasını öngörüyor; bu meclislere kendi toplumlarına ilişkin dini, eğitim, kültürel ve kişisel statü konularında geniş yetkiler tanıyordu. 87. Madde ise Cemaat Meclislerine toplumsal yaşamın diğer iç işleyişine dair düzenlemeler yapma yetkisi veriyordu.

Ortaklık cumhuriyeti ne yazık ki çöktü. Aralık 1963'te yaşanan kanlı çatışmaların ardından, Kıbrıslı Rum toplumu, Kasım 1963'te önerip Kıbrıslı Türkler tarafından reddedilen 13 anayasa değişikliğine paralel olarak anayasada tek taraflı değişiklikler yapmaya başladı. Bu değişikliklerle Türk Cumhurbaşkanı Yardımcılığı makamı kaldırıldı, Bakanlar Kurulu'ndaki üç Türk üyenin yerine Rumlar getirildi ve Temsilciler Meclisi'nde Kıbrıslı Türklere ayrılan 15 sandalye Rum üyelerle dolduruldu.

Bunun ardından Kıbrıslı Rumlar, fiilen Kıbrıslı Türklerin kontrolü altında olan bölgeler dışında adayı tek başına yönetmeye ve uluslararası toplumla ilişkilerini kendi başlarına sürdürmeye başladılar. Bu durum, Mart 1964 tarihli BM Güvenlik Konseyi'nin 186 sayılı kararıyla büyük ölçüde kolaylaştırıldı. Karar, adaya BM Barış Gücü'nün (UNFICYP) gönderilmesi amacıyla "Kıbrıs Hükümeti"ne atıfta bulunuyordu. Türkiye, Kıbrıslı Türkleri daha fazla zarardan korumak için bu atıfa onay verdi. Ancak bu karar, anayasadaki hükümlere aykırı olmasına rağmen uluslararası toplumun Kıbrıslı Rumları Kıbrıs'ın meşru hükümeti olarak tanımasının önünü açtı.

Türkiye dışında uluslararası toplum, o tarihten bu yana Rumların kontrolündeki Kıbrıs Cumhuriyeti'ni adadaki tek egemen varlık olarak tanımaya devam etmiş ve Kıbrıslı Türk yönetimlerinin çeşitli biçimlerini fiilen görmezden gelmiştir. Bu durum, Rum yönetimindeki Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 Anayasası hükümlerine rağmen 2004 yılında Avrupa Birliği'ne (AB) tek taraflı olarak katılmasıyla daha da pekişmiştir.

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından 2004 yılında önerilen Annan Planı, Kıbrıs sorununu iki bölgeli, iki toplumlu bir federasyon kurarak çözmeyi amaçlayan kapsamlı bir uzlaşma planıydı. Annan Planı referandumunda Kıbrıslı Türkler "evet", Kıbrıslı Rumlar ise "hayır" oyu kullandı. Referandumun ardından Avrupa Birliği, Kıbrıslı Türklerin izolasyonuna son verme niyetini açıkladı ve doğrudan ticaret gibi adımlar atacağını duyurdu; ancak bu taahhütler hiçbir zaman hayata geçirilmedi. Bu durum, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin AB üyeliğini etkilemediği gibi, Kıbrıslı Türklerin uluslararası toplumdan dışlanmasının da devam etmesine yol açtı. Bununla birlikte, 1974'teki Türk müdahalesi sonrası adanın ikiye bölünmesiyle Türk kontrolündeki kuzey kesiminde AB müktesebatının uygulanması askıya alınsa da, Kıbrıslı Türkler bireysel olarak AB vatandaşı olarak tanınmaya devam etmekte ve Birlik içinde bireysel haklardan yararlanmaktadır.

Egemenlik, 1960 yılında Birleşik Krallık tarafından her iki topluma birlikte devredildiğinde, taraflardan hiçbirinin ayrı bir egemenlik hakkı bulunmuyordu. Kurulan ortaklık cumhuriyeti içinde iki topluma birlikte egemen eşitlik tanınmıştı. Bu nedenle, sayısız müzakereye rağmen ulaşılamayan adil bir çözüm, Ağustos 1960'tan Aralık 1963'e kadar geçerli olan anayasal düzenin yeniden tesis edilmesini gerektiriyor. Ancak bu kez temel bir fark olmalıdır: 1974'te iki toplumun coğrafi olarak ayrıldığına tanınması. Bu da ortaklık cumhuriyetinin iki toplumlu ve iki bölgeci bir federasyon olarak yeniden kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu ilke, her toplumun kendi bölgesini yönettiği, bağımsız, bağlantısız, iki toplumlu ve iki bölgeci federal bir cumhuriyetin esaslarını belirleyen 1977 Denktaş–Makarios Anlaşması'nda teyit edilmiştir. 1979 Denktaş–Kiprianu Anlaşması ise bu taahhütleri yeniden vurgulamış, ayrıca toprak düzenlemeleri yapılması ve karşılıklı mülkiyet taleplerinin çözülmesi gerekliliğinin altını çizmiştir.

Özetle, egemen eşitlik ya da eşit egemenlik konusunda önceden bir ısrar gerekli olmayabilir; zira bu ilkeler zaten Kıbrıs Cumhuriyeti'nin orijinal Anayasası'nda yer almaktaydı. Bu belge, iki toplumu Birleşik Krallık'tan tüm hak ve ayrıcalıklarıyla birlikte egemenliğin meşru mirasçıları olarak tanımlıyordu. Dolayısıyla, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran ilk anayasal düzenlemelerdeki bu asli hakların tanınması ve yeniden tesis edilmesi, yeni bir iki bölgeci, iki toplumlu konfederal devlet çerçevesinde Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözümün kapısını aralayabilir.